

Branná výchova jako nástroj sociální kontroly

JAN KYSELÁK* – PETR ROŽŇÁK**

Defense Education as a Tool of Social Control

Abstract: Looking at the security environment and the genesis of military education in Czechoslovakia and the successor states, they point to the harmfulness of the ideologisation of this education, underestimation, insufficient funding and the absence of theoretical teaching and practical training in schools of all levels. The basic mechanism of functioning of the security environment not only in the Czech Republic is a comprehensive connection of military education with the life of society, which is influenced by internal and external vertical and horizontal relationships, where there are a number of friction areas and significant security risks. The main players in security on the threshold of the new decade of the 21st century are facing new challenges and perspectives.

Keywords: military education; military policy; military system; crisis; ideology; globalization; security environment; security; main actors of security

DOI: 10.14712/23363525.2022.8

Úvod

Branná výchova je „tekutý termín“ proměňující se napříč dějinami a životem společnosti. Zatímco po vzniku Československa a bezprostředně před druhou světovou válkou se za brannou výchovu považovala schopnost nastoupit do války a bránit vlast, v nástupnických státech je kladen důraz na profesionalitu AČR, (ASR) a složek integrovaného záchranného systému. V povědomí současné generace jsou spíše mimořádné události, automobilové, ekologické (environmentální) havárie, povodně, požáry, tsunami ilegálních migrantů a pandemie COVID-19. Dalším směrem branné výchovy byla odborně technická a tělovýchovná složka, kdy se dbalo na fyzickou zdatnost generací. Postupně mizí Celostátní spartakiády a Strahovský stadion v Praze je dnes vcelku slušná ruina. Návrat k Tyršovým sokolům a masové síti „sokoloven“, sloužících k fyzické přípravě obyvatel, se zdá být v nedohlednu. Povinná branná výchova byla v Československu zavedena až v roce 1937 a kromě pár let byla používána až do jejího zrušení v roce 1991. Hlavním cílem branné výchovy byly přípravy k možnému vojenskému konfliktu. Především přípravy k výkonu vojenské služby, dále také přípravy civilního obyvatelstva na přežití následků vojenského konfliktu. Aby byla zajištěna co nejširší spolupráce a účast občanstva při obraně státu a úspěšné plnění úkolů, stanovených zákonem ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb., o branné výchově, zřizuje se v roce 1945 Dekretem presidenta republiky Eduarda Beneše pro celou oblast státu *Svaz brannosti* (SB), ve který se slučují Svaz československého

* Ing. Jan Kyselák, Ph.D., pedagogický a vědecký pracovník, Ústav ochrany obyvatelstva Fakulty logistiky a krizového řízení Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, nám. T. G. Masaryka 5555, Zlín. E-mail: kyselak@utb.cz.

** Petr Rožňák, CSc., Dr. h.c., pedagogický a vědecký pracovník, Katedra bezpečnosti a práva, AMBIS vysoká škola, a.s. Lindnerova 575/1, Praha 8 – Libeň. E-mail: petr.roznak@ambis.cz; www.ambis.cz, http://orcid.org/0000-0003-1714-3457.

důstojnictva, Svaz národních střeleckých gard, Svaz československých rotmistřů a Svaz československých záložníků. [Beneš 1945] Socialistická branná výchova oficiálně zakleká do startovních bloků startovací dráhy v roce 1951, kdy Národní shromáždění republiky Československé se usneslo a přijalo *Zákon o branné výchově* [NS ČSR 1951]. Poprvé je branná výchova polepována ideologickými nálepkami. Účelem branné výchovy je zajištění řádné přípravy nejšířších vrstev pracujícího lidu k plnění úkolů obrany vlasti, prohloubení jednoty pracujícího lidu s lidově demokratickou armádou, výchova pracujícího lidu k věrnosti a spojeneckému svazku se Sovětským svazem a se státy lidové demokracie, zvýšení jeho odhodlanosti a schopnosti k obraně vlasti a tím i úsilí o zajištění světového míru [NS ČSR 1951: 1]. Je zahájena ideologizace a reorganizace branné výchovy a branná výchova se stává nástrojem sociální kontroly občanů Československé republiky.

Vzdělávací předmět branná výchova opustil české školní osnovy po politických změnách v roce 1989. Tehdy se mnoho lidí domnívalo, že vítězstvím Spojených států ve „třetí světové válce“, v níž byl poražen Sovětský svaz, byly zpřetrhány vazby s jeho satelity a zanikla Varšavská smlouva, nastává období, kdy nebude zapotřebí armád a výcviku a branné výchovy obyvatelstva, neboť války nejsou takříkajíc na pořadu dne. Celá řada Čechů, Moravanů a Slováků si pokládala otázku, zda je nutné se ještě teoreticky připravovat a prakticky cvičit na krizové situace. V následujících letech se ruší masová ČSLA, základní vojenská služba a ze školních osnov všech stupňů se vytrácí branná výchova. Dochází k profesionalizaci armády a transformaci druhů vojsk, vzniká AČR a ASR, přičemž se snižuje počet vojáků.

„Obrazoborci“¹ smetli ze stolu brannou výchovu. Tato, je do rozvrhů českých škol zaváděna postupně od roku 2013, a rozhodně ani v roce 2020 nenalezneme brannou výchovu ideologizovanou v takové podobě, jako byla před Sametovou revolucí v roce 1989. V současnosti se branná výchova vyskytuje napříč několika vyučovacími předměty. Díky nasazování českých vojenských profesionálů do nejrůznějších misí se AČR dostává do povědomí nejmladší generace, dozvídají se o tom, že existuje Severoatlantická aliance (NATO) a do zemí západní Evropy se valí tsunami ilegálních migrantů² a existence globalizace je pro ně snad nejvíce průkaznou celosvětovou sítí McDonald's Corporation.³ Faktem ovšem je, že na středních školách v ČR nějakou podobu branné výchovy v rozvrzích nenajdete, o vysokých školách nemluvě.⁴ Základním mechanismem fungování bezpečnostního prostředí nejen v ČR je komplexní propojení branné výchovy s životem společnosti, který je ovlivňován vnitřními a vnějšími vertikálními a horizontálními vztahy, kde existuje řada třecích oblastí a významná bezpečnostní rizika.⁵ Hlavní aktéři bezpečnosti na prahu nově-

¹ Obrazoborectví označuje původně hnutí, snažící se v náboženství (především v křesťanství) odstranit náboženské obrazy (ikony). Ničení, znesvěcování a odstraňování cizích obrazů a symbolů se v úzkém smyslu neoznačuje jako ikonoklasmus, ale jako kulturní barbarství či vandalismus. Bývá typický pro každou politickou moc, která se ujala moci násilím či silou. Toto počinání je však dnes často označováno jako obrazoborectví vzhledem k tomu, že již není spojován čistě s náboženským hnutím. Více in. [Čornej 2019].

² Rožňák, Peter – Hrala, Martin – Drotarova, Jozefína [2020]. Mobile Einheit der Fremdenpolizei gegen illegale Migration in der Tschechischen Republik. *Kriminalistik* 10/2020, C.F. Müller GmbH, Heidelberg.

³ McDonald's Corporation je společnost provozující jeden z největších světových řetězců rychlého občerstvení.

⁴ Do škol se vrátila branná výchova. Idnes.cz [online]. 2013 [cit. 2016-02-26]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/branna-vychova-ve-skolach-0y3/domaci.aspx?c=A131111_115416_domaci_jj

⁵ Rožňák, Petr – Kubečka, Karel a kol. [2018]. *Země Visegrádu a migrace. Fenomén procesu migrace, integrace a reintegrace v kontextu bezpečnosti zemí V4*. Ostrava: KEY Publishing.

ho desetiletí 21. století čelí novým výzvám a perspektivám.⁶ Ve vědecké studii se nevyhýbáme ožehavým tématům. Mnozí jejich aktéři a apogeti s některými našimi názory asi nebudou souhlasit. Nikomu své názory nevnučujeme, ale rádi se o ně podělíme. Přispěje-li tento náš příspěvek k tomu, že se lidé budou více zajímat o vlastní bezpečnost tím, že budou spoluvytvářet bezpečnostní prostředí ČR, více se zajímat o to, jaké zákony v tomto směru budou přijímat čeští poslanci a senátoři, budou uvažovat o významu a smyslu branné výchovy a škodlivosti její ideologizace, pak naše práce nebyla zbytečnou.

Výzkumné otázky a cíle studie

Studie zkoumá místo, roli a potřebu branné výchovy v bývalém Československu a v jeho nástupnických státech, jakož i její dopad do bezpečnostního prostředí globalizované společnosti přelomu 20. a 21. století. Vypracovaná studie se opírá jednak o vybrané právní normy vztahující se ke zkoumané oblasti, dále o dobové odborné publikace týkající se vyložení předmětné problematiky, ale rovněž i o takové publikace, které byly vydány ke konci zkoumaného období a jež určitým způsobem (byť v řadě případů pouze parciálně) jen reflektují vybrané úseky zkoumané oblasti. Studie je rovněž obohacena o zkušenosti autorů působících dříve jednak v Československé lidové armádě (ČSLA), Armádě České republiky (AČR) a Civilní obraně⁷ Československé socialistické republiky (ČSSR) a Civilní ochraně České republiky (ČR).

Autoři si jsou vědomi faktu, že o problematice branné výchovy byla napsána řada politologických, právních i populárních publikací, v takovéto komplexní podobě a z takového pohledu, z jakého se ji dovolují čtenářům formou této studie předložit, ovšem doposud ne.

Pro prozkoumání zvoleného tématu je zapotřebí hledání odpovědí, jež jsou spojeny s brannou výchovou a jejím dopadem na bezpečnost české společnosti:

1. Objasnit, jak chápeme pojem ideologie, branná politika, branná soustava, branná povinnost a branná výchova.
2. Definovat brannou výchovu a její jednotlivé vývojové etapy v Československu.
3. Prokázat, že ideologizace branné výchovy ovlivňuje bezpečnost společnosti.
4. Ukázat bezpečnostní rizika a hrozby zpolitizované branné výchovy.
5. Naznačit cesty, jak zvrátit trend nedostatečné branné připravenosti většiny společnosti.

Hlavním cílem studie je prozkoumat, do jaké míry je fungování současného bezpečnostního prostředí ohroženo trendy:

1. Podceňování branné výchovy a připravenosti obyvatel.
2. Financování branné výchovy.
3. Nezohlednění skutečnosti, že bezpečnostní prostředí zemí Evropské unie a národních (členských) států spočívá v kosočtverci protichůdných sil.

Možná klasifikace významu výzkumu:

1. Strategický význam: V sázce jsou strategické plány a dlouhodobé vize dalšího rozvoje společnosti bez možného vzniku válečného konfliktu.

⁶ Rožňák, Petr [2015]. *Mechanismy fungování Evropské unie. In quorum gratiam?* Ostrava: KEY Publishing.

⁷ Mládež dnes spíše pod tímto názvem zná časlavskou punk rockovou kapelu a její skladby (např. „Pussy je kunda“, „Holku pevnou mít“, „I Like Mrkvička“ nebo „Tereza“).

2. Důležitost informací: Jaká jsou hlavní bezpečnostní rizika a hrozby pro branně nepřipravenou populaci v nadcházejícím desetiletí 21. století.
3. Důležitost kognitivity: charakterizovat dopady ideologizace branné výchovy, předpokládaná bezpečnostní rizika, možnosti jejich prevence a překonání.
4. Vědecký význam: předvídaní způsobů prevence ideologizace branné výchovy.

Záměrem předkládané studie je také zaprvé, *vysvětlit základní teoretická východiska a pojmy* související s předmětnou problematikou, zadruhé, *seznámit čtenáře s genezí a vývojem branné výchovy, zatřetí, zdůraznit, že branná výchova byla od nepaměti mj. i nástroj sociální kontroly nejen v bývalém Československu.*

Smyslem zaobírat se stavem branné výchovy v ČR a mechanismů jejího fungování je rovněž převést teoretické diskuse o její úrovni do praxe krizového a velitelského managementu. Studii autoři rozčlenili do sedmi základních bloků postihujících genezi a mechanismy fungování branné výchovy v jednotlivých časových údobích jejího vývoje, doplněných závěrečnými tezemi.

Základní terminologická východiska: ideologie, branná politika, branná soustava, branná povinnost a branná výchova

Malý sociologický slovník,⁸ který má „jen“ 618 stran a 207 hesel (!), přičemž se na jeho tvorbě podílelo 87 autorů. Slovník vznikl ve vrcholících letech „tání“, v letech 1965 až 1967, a „nedobrovolně zapadl“, stejně jako Blanka Habadová, Mojmir Hájek a Josef Solař, kteří nesouhlasili s cenzurními zásahy do konečné podoby tohoto díla. Přes vynucené zásahy, které se uvolil provést J. L. Fischer, Miloslav Petrušek a Zdeněk Strmiska, bez nichž by slovník vůbec nemohl v roce 1970 vyjít. Jde o kvalitní a dobovou ideologii relativně nepostížené dílo, přinejmenším jako historický text ukazující vysokou kvalitu české sociologie druhé poloviny šedesátých let minulého století. Tento „malý slovník“ obsahuje encyklopedické zpracování stěžejních sociologických pojmů a kategorií. Logicky je zde uveden a proveden sémantický rozbor pojmu ideologie. Ve velkém sociologickém slovníku (1969) je ideologie definována doslova jako věda o idejích.⁹ Nás v souvislosti s předmětným zájmem „*ideologizace branné výchovy*“ zaujalo stanovisko Karla Mannheimu, a to proto, že Mannheim rozlišuje ideologii partikulární a ideologii totální.

Partikulární ideologie mívá podobu dílčích tvrzení, která nejsou pravdivá, neboť ten, kdo je pronáší, má zájem zakrýt před druhými či sám před sebou skutečný stav věcí. *Totální ideologie* zahrnuje celý myšlenkový svět určité epochy, určité kultury či určité skupiny lidí. Falešnost ideologie spatřuje Mannheim v tom, že jde o myšlení, které není vedeno snahou poznat skutečnost, nýbrž zájmem ovládnout ji. Ideologickému vědomí nejde o pravdu, nýbrž o moc [Mannheim 1929].

⁸ Nešpor, Zdeněk R. – Vodáková, Olga [2018]. *Sociologická encyklopedie. Malý sociologický slovník* (1970) [online]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/MSgS> [cit. 18. 11. 2020].

⁹ Pejorativní význam získal termín ideologie poprvé v souvislosti s Napoleonovou kritikou politických názorů stoupenců francouzské školy filozofů navazujících na É. B. Condillaka. Později se problematice věnovali systematicky Karel Marx a Bedřich Engels, propojili ji s učením o třídních zájmech a s koncepcí falešného vědomí. I když se pojetí ideologie zakladatelů marxismu vyvíjelo, základní myšlenka o odvozenosti forem myšlení od charakteru zájmů, které jsou dány především třídní pozicí, v něm přetrvávala. Falešnost ideologického myšlení spatřuje marxismus ve snaze prezentovat určitý dílčí zájem jako zájem celku, zájem společnosti.

Sociologie studuje ideologii z hlediska jejích funkcí ve společnosti, nikoli primárně z hlediska jejích obsahu. Zjišťuje přitom, že *každá ideologie* bez ohledu na to, na jak posvátné hodnoty se odvolává, může být dešifrována jako snaha podpořit mocenské zájmy určité skupiny lidí vhodnou *manipulací se symboly*. Společenská skupina, která má ve společnosti dominantní postavení, chce toto postavení potvrdit a posílit tím, že ovládá nejen vnější chování, ale také myšlení členů společnosti. Za tímto účelem rozpracovává svoji vlastní ideologii. Naopak skupiny, které pocítují své postavení ve společnosti jako podřízené, vypracovávají doktríny, jež jsou zdůvodněním jejich mocenských ambicí a které tedy mají rovněž ideologickou povahu. *Každá ideologie* tak integruje určité skupiny lidí, ospravedlňuje či naopak zpochybňuje rozdělení moci uvnitř společnosti, stanoví systémy hodnot a norem, jimiž se má závazně řídit jednání všech souvěrců.¹⁰

Problémem ideologie je, že jde o soustavy symbolicky zatížených názorů a výrazů, které představují, interpretují a hodnotí svět tak, aby vytvářely, mobilizovaly, řídily, organizovaly a ospravedlňovaly určité způsoby nebo cíle jednání a jiné zatratily [Kettler 2000: 190–193]. Jinak tomu není v branné politice, při vytváření branné soustavy, baterie branných povinností a branné výchově. Každý pokus objasnit *brannou politiku* nutně vede k tomu, abychom si vymezili co je politika. Celá řada předních vědců a osobností se objasněním pojmu politika věnovala a věnuje (například Andrew Heywood, Blanka Říhová, Ján Popper, Petr Fiala, Jiří Kroupa, Ladislav Cabada, Petr Kubát, Petr Robejšek, Rymond Aron, Hannah Arendt, Petr Rožňák, Palle Svensson, Klaus Schubert, Adolf Müller, Max Weber, Friedrich Nietzsche, ad.). Ačkoliv každý z nich politiku vnímá jinak, v jednom se shodují, totiž, že diskuse na téma „co je politika“ má svou cenu, protože odhaluje některé velmi intelektuální a ideologické neshody, které ve vědeckém studiu této věci panují [Heywood 2008: 23–24]. Nás zajímá *politika jako umění vládnout* v oblasti branné výchovy a zda tato branná politika státu ovlivnila brannou výchovu v Československu natolik, že se stala nástrojem sociální kontroly společnosti. Branná politika je specifickou lidskou činností, jejímž prostřednictvím lidé tvoří, chrání a mění obecná pravidla, kterými upravují svou brannou soustavu, vymezují branné povinnosti a vlastní brannou výchovu. Branná politika je neoddělitelně spjata s existencí konfliktu a spolupráce. Jádrem branné politiky jako specifické lidské činnosti [Rožňák 2015] je předcházení sporům; a když už existují, pak jejich řešení. Na svou brannou výchovu lidé nahlízejí z různých úhlů, odlišných názorů, různých hodnot, konkurujících si potřeb a proti sobě stojících zájmů. A ejhle, neshoda o pravidlech, jimiž se lidé mají řídit v oblasti branné politiky, branné výchovy, jaké mají mít (zda vůbec) branné povinnosti, kdo a v jaké výši bude vše financovat a jakou částkou, jakou podobou má mít branná soustava, je na světě. *Branná soustava* je souhrn opatření, jimiž se ozbrojené síly státu tvoří a doplňují potřebným počtem osob, zvířaty, nutným zbrojním materiálem a dopravními prostředky. V bývalé ČSSR spočívala branná soustava na všeobecné branné povinnosti. Velký význam pro brannou soustavu státu za socialismu měla příslušnost k obrannému systému Varšavské smlouvy. *Branná povinnost* byla povinnost odvodní, služební, k zvláštní službě a k osobním úkonům pro potřeby ozbrojených sil. V ČR podléhají branné povinnosti občané tohoto státu od 1. ledna roku, v němž občan dovrší sedmáct let a branná povinnost trvá do 31. prosince roku, v němž občan dovrší věk šedesátí let. *Branná výchova* je příprava obyvatel (mimo

¹⁰ Keller, Jan. Ideologie. In. *Velký sociologický slovník*. Hana Maříková, Miloslav Petrusěk, Alena Vodáková (eds.). Praha: Karolinum 1996, 1627 s., ISBN 80-7184-311-3.

vojáky v činné službě) k obraně vlasti. Branná výchova byla Federálním shromážděním České a Slovenské federativní Republiky zrušena v roce 1991 zrušena zákonem [FS ČSFR 1991]. Dnes se ovšem ukazuje, že absence branné výchovy obyvatel, teoretické i praktické přípravy se odráží ve snižující se fyzické připravenosti současné české populace, mladé generace zvláště. Hlavním cílem zastánců znovuzavedení branné výchovy v ČR je dosáhnout toho, aby každý český občan cítil vysokou odpovědnost za osud své vlasti, byl vždy připraven postavit se na její obranu a obětavě bojovat za její svobodu, suverenitu a demokracii. Proto by branná výchova měla zahrnovat brannou výchovu žáků, učňů a studentů všech škol a výchovných zařízení, přípravu vojenských záloh, občanů příslušných ke složkám Integrovaného záchranného systému (IZS), kam v ČR přináležejí: Hasičský záchranný sbor ČR, jednotky požární ochrany zařazené do plošného pokrytí kraje jednotkami požární ochrany, poskytovatelé zdravotnické záchranné služby a příslušníci Policie ČR.

Historický „exkurz“ vývoje branné výchovy

Prvopočátek vzniku branné výchovy lze pozorovat již ve starověkém Řecku, kdy součástí života bylo pořádání národních slavností, při kterých se prokazovala atletická zdatnost. Platón ovšem tvrdil, že větší cenu než vítězství v tělesné zdatnosti má vítězství v mravní oblasti. Sparta byla vojenským státem, kde muži žili odděleně od žen. Heslem Sparty bylo: „*Zvítězit v boji a poslouchat*“. Podle tohoto hesla byla také směřována výchova. Chlapci byli rodičům odebráni v sedmi letech a byli podrobeni tvrdé „spartánské“ výchově. Dbalo se na tělesnou zdatnost, zručnost v zacházení se zbraněmi a na celkovou brannou výchovu. Sparťané dbali i na výchovu žen. Nebylo to ovšem z demokratických důvodů, ale pragmatických. Podle terminologie Řeků pouze zdatná a silná žena mohla rodit zdatné a silné děti – budoucího spartského vojáka.¹¹

Husitství bylo asi na dlouhý čas jedním z nejmasovějších projevů masové brannosti Čechů a Moravanů. Považte, husité, kteří se rozhodli jít se Žižkou „dobrovolně“, pálili svůj movitý majetek. Zpřetrhali tak pouta se starým, zkaženým světem a dali najevo, že se v harmonické obci bratří a sester nad řekou Lužnicí budou řídit jinými než materiálními hodnotami, vzájemnou láskou a upřímnou oddaností Kristovým pravdám. [Čornej 2019: 202]. Branná výchova budoucích cepiníků, bojových žen, práčat a jízdních bojovníků byla vymezena sociálním složením husitských vojsk, jež tvořil hlavně „venkov“ a „nižší šlechta“. Problém spočíval v tom, že jádro husitského vojska Jana Žižky nespočívalo na jízdních bojovnících, ale tvořilo jej „jádro tekuté“, přičemž poměr pěších a jízdních bojovníků se ustálil zhruba v poměru 9:1 [Čornej 2019: 227]. Právě tyto skutečnosti měly velký vliv na způsob výcviku a branné přípravy „táboritů“, ideologicky se opírající o Bibli, a „tělo boží“ vztyčené husitskými kněžími nad hlavami Božích bojovníků. Kdyby nebylo tvrdé Žižkovy branné výchovy a přesvědčení kalsiníků o jejich „Boží pravdě“, nepřežilo by toto vojsko první křižádu, bitvu na hoře Vítkov už vůbec ne. Jak vidno, i zde ideologie měla své jasné definované účelové postavení i roli. Dalším zlomovým bodem ve vývoji brannosti českých zemí se stal rok 1848. Zásadním způsobem se v této době proměňuje sociální struktura společnosti, která se stává společností kapitalistickou. Ani tentokrát však brannost našeho

¹¹ Antická výchova. Studentům pedagogiky. [online]. [cit. 2018-03-04]. Dostupné z: <https://pedagogika.skolnici.eu/pedagogika/historie-pedagogiky/anticka-vychova/>.

lidu nebyla výsledkem soustavné a cílevědomé výchovy. Na rozdíl od jiných evropských států, branná výchova na našem území stále ještě neexistovala. Branná výchova se během historického vývoje měnila. Velmi úzce souvisela s válkou a mírem. [Rožňák 2016: 117–119, 126–128]. Po roce 1918 byla vhodná doba zorganizovat přípravu obyvatelstva na obranu státu a ochranu před následky mimořádných událostí novým způsobem. Ovšem počáteční euforii velmi rychle vystřídala nechuť k zavádění civilní výuky branné výchovy jako přílišného militarismu. Za zcela dostatečné opatření se považovalo budování národní armády. Smyslem branné výchovy bylo bránit vlast, byly zvýšeny nároky na individuální fyzickou přípravu i technickou připravenost. V českém prostředí měly dlouhou tradici ostrostřelecké či tělovýchovné spolky, které mohly v případě potřeby vystoupit i jako provizorní ozbrojená síla. To se projevilo i po vzniku ČSR roku 1918 – do služeb nového státu se dávaly stávající organizace, z nichž nejvýznamnější byly Sokol a Dělnická tělovýchovná jednota.¹² Ve dvacátých a třicátých letech 20. století patřilo sice Československo mezi nejvyspělejší státy světa, mělo rozvinutý těžký i spotřební průmysl a dobře fungující zemědělství, ale oblasti Československa byly značně agrární a průmyslově rozdílné, což se negativně projevilo především v době celosvětové hospodářské krize po roce 1929. Hospodářská krize silně zasáhla zaostalé regiony Slovenska a Podkarpatské Rusi, ale vzhledem k průmyslové struktuře též vyspělé Sudety.¹³ Realita hospodářské krize zásadním způsobem posílila pozice nacionalismu a negativismu vůči ČSR v prostředí německé menšiny.

Předseda branného výboru v roce 1931 Václav Klofáč poslal ke dni brannosti v Lounech list, kde se vyjádřil k obraně národa: „*Po krvavých cestách šli jsme ke své svobodě a bylo by lehkomyšlné myslet si, že můžeme složit ruce do klína. Brannost národa je jen povinnost být na stráži. Armáda nemůže být parádou a hračkou. Máme-li svůj stát, jsme povinni všichni tento stát hájit a uhájit všemi prostředky.*“¹⁴

Branná výchova procházela proměnlivým vývojem a vykazovala rozdílnost ve svém pojetí. Rozdílnost spočívala zejména v odlišných kulturních oblastech světa, ale vždy byla ovlivněna třemi základními faktory: Prvním se stala branná politika a branná soustava státu, druhým technologická vyspělost a úroveň bojové techniky, konečně pak třetím faktorem bylo právní ukotvení branné výchovy.

Uzákonění branné výchovy v Československu a následnických státech

První snahy o uzákonění branné výchovy – období branné výchovy bez právní opory

Bezprostředně po první světové válce se společnost snažila distancovat od všeho, co připomínalo tuto válku, a proto tendence vychovávat mládež k připravenosti na jakýkoliv ozbrojený konflikt postupně opadaly [Šardická 2014]. Ovšem již v roce 1925 se začínají objevovat první snahy o vytvoření právního systému branné výchovy. Bylo předloženo hned několik návrhů na uskutečnění branné výchovy a v roce 1926 byly výsledky studia této otázky shrnuty do osnovy zákona. Nakonec však v první polovině roku 1927 nebylo dokončeno meziministerské projednávání a další práce na ohlášené osnově zákona

¹² Příslušníci Národní gardy vzdávají čest státní hymně. [online]. [cit. 2019-03-03]. Dostupné z URL: <<http://www.vhu.cz/exhibit/prislusnici-narodni-gardy-vzdavaji-cest-statni-hymne/>>.

¹³ Čapka, František [1999]. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Libri.

¹⁴ Nový lid [1931]. Nový lid. List pro vzdělání a mravní obrození lidu. Číslo 31. Brno: vl.n., s. 366.

o branné výchově byly odsunuty na dlouhých deset let [*Kudláček – Lier 1938: 63*]. Jak také v této věci uvádí Šetek, branná výchova měla být podle připravovaného zákona povinná pro všechny muže od 18 let věku a měla probíhat ve zvláštních výcvikových střediscích. K jejímu zavedení nakonec nedošlo také pro nezáměr českých politických stran a odpor stran německých. U široké laické veřejnosti byl návrh zákona dokonce označován za „zbytečný militarismus“ [*Šetek 2011: 21–22*].

Branná výchova tedy zůstala na bázi dobrovolnosti, organizované pouze zanícenci pro tuto oblast. V roce 1929 vzniklo Ústředí obrany obyvatelstva. Náplní činnosti ústředí (které mělo v podstatě jen řídicí orgány a několik stovek dobrovolných nadšenců, kteří při cvičeních prováděli zatemňovací práce, protiletecká pozorování a pořádkovou službu) bylo též analyzovat možnosti protiletecké obrany obyvatelstva v našich podmínkách a připravovat její organizaci. Veškerá činnost tak byla výlučně zaměřena na obranu proti leteckým a také chemickým útokům, což byly dvě největší hrozby té doby. Po roce 1933, kdy nastoupil v Německu k moci Adolf Hitler, vyhrocující se mezinárodní situace donutila jednat i ústřední orgány státní správy naší republiky. Vyvrcholením těchto aktivit bylo přijetí Zákona č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům [*NS RČS 1935*]. Tento zákon řešil ochranu a obranu před leteckými útoky a také živnostenskopravní a trestní oblast ve vztahu k této problematice. Zákon nabyl účinnosti 26. dubna 1935, zrušen byl 2. května 1961 nově přijatým zákonem č. 40/1961 Sb. o obraně Československé socialistické republiky [*NS ČSR 1961*].

Ani v letech 1934 a 1935 se branná výchova ovšem na školách nestala samostatným vyučovacím předmětem, ale byla realizována v rámci tělesné výchovy a dalších předmětů. Také vedle státní správy měla ve třicátých letech minulého století oblast branné výchovy své průkopníky. Mezi tyto patřily organizace nejrůznější povahy, např. *Svaz čs. důstojnictva, Československá obec sokolská, československé Orelstvo, Československá obec střelecká, Československý národní svaz střelecký nebo Svaz národních gard*. V zemi moravskoslezské se ujaly provádění branné výchovy *okresní starostenské sbory* a z důvodu jednotné organizace této výchovy taktéž nově zřízené *Zemské předsednictvo branné výchovy*. Taktéž je nutno v této souvislosti zmínit nemalé zásluhy a přínos pro rozvoj branné výchovy ze strany *Československého červeného kříže, hasičstva, Selských jízď a rovněž skautingu*.

Dalším významným zákonem přijatým v této době byl Zákon č. 131/1936 Sb. z. a n., o obraně státu [*NS RČS 1936*]. Tato právní norma se branné výchovy zprvu nedotýkala. Zákon ale zřizoval *Nejvyšší radu obrany státu* (k přípravě a organizaci obrany státu), jehož pomocným orgánem se stal na základě později přijatého prvního zákona o branné výchově – *Zákona č. 184/1937 Sb. z. a n., o branné výchově* [*NS RČS 1937*] *Meziministerský sbor branné výchovy* (zřízený při ministerstvu národní obrany). Ten byl předurčen k projednávání věcí branné výchovy a také naplňování usnesení *Nejvyšší rady obrany státu* v relaci k branné výchově. Zákon nabyl účinnosti 23. června 1936, zrušen byl opět *Zákonem č. 40/1961 Sb. o obraně Československé socialistické republiky* [*NS ČSR 1961*].

Období branné výchovy s právní úpravou

Zákon o branné výchově č. 184/1937 Sb. z. a n.

Poměry v letech 1934 a 1935 vedly vojenskou správu k tomu, že přikročila k účinnému řešení celé otázky branné výchovy, tj. k vypracování její nové osnovy. Text návrhu se stal

předmětem jednání s čelnými tělovýchovnými organizacemi sdruženými ve společném *Výboru pro zvýšení brannosti lidu*. Tyto organizace však s celkovou koncepcí nesouhlasily a podaly vlastní návrh. Jednání o konečné podobě osnovy zákona byla vedena po celý rok 1936. Výsledkem jednání byl návrh textu později přijatého *Zákona č. 184/1937 Sb., o branné výchově* [NS RČS 1937], jež byl v červenci 1937 přijat. [Kudláček – Lier 1938: 66–67] Do jednání o podobě zákona nakonec musel vstoupit i sám prezident republiky Edvard Beneš, který, jak uvádí Šrámek, „*plně podpořil ideu povinné branné výchovy pod vedením vojáků*“ [Šrámek 2008]. Podle tohoto zákona „[ú]čelem branné výchovy je pěstovati v obyvatelstvu Československé republiky podle jeho věku, vzdělání a povolání (zaměstnání) ony mravní vlastnosti, tělesnou zdatnost, znalosti a dovednosti, jichž je třeba k obraně státu.“

Zákon o sedmnácti stranách textu velmi podrobným způsobem řešil veškeré oblasti branné výchovy v našem státě v tehdejší době. V prvé řadě přinášel zvrát v dobrovolnosti k branné výchově uplatňovaný v předchozím období. Zakotvoval její povinnost od začátku školní docházky do 30 let věku pro všechny občany (výjimky byly přípustné). Zákon definoval celkem tři složky branné výchovy:

- a) brannou přípravu mravní, naukovou a tělesnou;
- b) výcvik v pomocných a ochranných službách, zejména také výcvik v úkolech civilní protiletectvé ochrany;
- c) branný výcvik.

Zákon dále určoval působnost ve věcech branné výchovy (ministerstvo školství a národní osvěty a ministerstvo zemědělství, při vydávání předpisů ve věcech branné výchovy pak v dohodě s ministerstvem národní obrany nebo s ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy), orgány branné výchovy apod. Velmi podrobně dále rozebíral úlohu branné výchovy na školách a mimo školu. Zákon také vymezoval okruh osob, jež byly osvobozeny od branné výchovy a také ty osoby, které byly vyloučeny z účasti na branné výchově. Zákon bohužel nebyl v některých směrech vzhledem k velmi překotnému vývoji v mezinárodní vojensko-politické situaci, která v Evropě panovala ke konci třicátých let minulého století (30. září 1938 podepsání Mnichovské dohody a postoupení Sudet Německu, 14. až 16. března 1939 obsazení zbytku státu německou armádou, vznik Protektorátu Čechy a Morava a osamostatnění Slovenské republiky), podrobněji rozpracován a zejména realizován v praxi. V poválečném období byla podle tohoto zákona určitým způsobem branná výchova zajišťována ve školských zařízeních, ale jak uvádí Šilhánek a Dvořák „*psychika převážné části našeho obyvatelstva nebyla v té době příliš nakloněna otázkám brannosti*“ [Šilhánek – Dvořák 2003: 22]. O tom svědčí i nezdar realizovat brannou výchovu v rámci po druhé světové válce vytvořeného Svazu brannosti [Svaz 2020]. Další podrobnosti ke Svazu brannosti, zejména pak k jeho zrušení komunistickým režimem po únoru 1948, uvádí Roubíček [Roubíček 1995].

Tato právní norma byla prosta jakýchkoliv ideologických, politických či rasisticky zaměřených pasáží. Zákon nabyl účinnosti 1. září 1937, zrušen byl 6. prosince 1951 nově přijatým *Zákonem č. 92/1951 Sb., o branné výchově* [NS ČSR 1951]¹⁵.

¹⁵ Uvedený zákon, včetně souvisejících vládních nařízení a příslušné vyhlášky, byl po dobu okupace (od 12. dubna 1939) Vládním nařízením č. 105/1939 Sb., jímž se zpravují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící, derogován. Zpětné nabytí účinnosti nastalo Dekretem presidenta republiky D125/1945 Sb. z. a n., o

Zákon o branné výchově č. 31/1943 Sl. z.

Po vzniku samostatného *Slovenského štátu* 14. března 1939 byly přijímány nové zákony, logicky odlišné a nezávislé na zákonech Protektorátu Čechy a Morava. Zvrat ve druhé světové válce – vývoj vojenské situace především na východní frontě a její postupné přibližování se k hranicím Slovenska, vytvořily objektivní potřebu urychleně připravit a vydat mj. i zákon o branné výchově. Tento byl také přijat, a to jako *Zákon č. 31/1943 Sl. z., o brannej výchove a zmene niektorých predpisov o civilnej protiletectkej ochrane* [S SR 1943]. Podle tohoto zákona „*Úlohou branné výchovy je vychovávať národ v duchu zásad brannosti prohlubováním národního sebevědomí, pěstováním tělesné zdatnosti a vštěpováním odborných vědomostí pro obranu státu. Účast na branné výchově je čestnou službou národu a státu.*“

Branná výchova byla povinná pro občany Slovenské republiky a taktéž pro ty, kteří na jejím území trvale bydleli a nemohli se prokázat jiným státním občanstvím. Konkrétně platila pro muže ve věku od 6. do 50 roků a pro ženy od 6. do 30 roků. Zákon dále řešil organizaci branné výchovy, a to jako:

- a) předvojenskou (v rámci školského vzdělávání podle směrnic vydaných ministerstvem národní obrany po dohodě s ministerstvem školství a národní osvěty);
- b) povojenskou.

Dále tato právní norma zakotvovala orgány, které měly realizovat brannou výchovu na Slovensku – tj. ministerstvo národní obrany ve spolupráci s *Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou* (a jejími složkami) a pro příslušníky německé národnostní menšiny za součinnosti s *Deutsche Partei* (a rovněž tak s jejími složkami). Zákon také vyjmenovával osoby, které byly osvobozeny od branné výchovy a také ty osoby, které byly vyloučeny z účasti na branné výchově. Zde se jednalo o osoby ve vazbě, osoby zadržené nebo o osoby, odpykávající si trest na svobodě, *osoby tělesně anebo duševně neschopné*, ale také *cigány a židy*. Zde se tak naplno projevil nejenom ideologický, ale také diskriminační a rasistický charakter tohoto zákona. Jeho celkový rozsah – necelé čtyři strany textu, nijak výrazně výchovu (výcvik) v branné výchově nekonkretizoval. Jak v této souvislosti uvádí Buzalka, „*obsahová analýza této právní normy, především pak srovnání s obsahem zákona o branné výchově z roku 1937, jednoznačně svědčí o výrazné ideologizaci cíle branné výchovy v tomto státě a o její podřízenosti vojenským potřebám*“ [Buzalka 2012: 24].

K uvedenému zákonu byla následně tehdejšími ministerstvem národní obrany přijata *Směrnice pro brannou výchovu číslo 179585-I/2-1943* [Ministerstvo 1943]. Směrnice jednotlivé pasáže zákona velice podrobným způsobem dále rozpracovala (např. v oblasti evidence osob podléhající branné výchově, určení velitelů branné výchovy jednotlivých stupňů apod.). K této směrnici byl také přijat doplněk, který zevrubně rozvedl problematiku předvojenské branné výchovy a svým způsobem tak precizoval její personální a organizační zabezpečení. Jak v uvedené směrnici, tak v jejím doplňku, bylo mj. vícekrát zdůrazněno v relaci k branné výchově místo a úloha *Hlinkovy slovenské ľudové strany, Deutsche Partei nebo Deutsche Jugend*. Stěžejní role v rámci vedení a realizace předvojenské branné výchovy podle výše uvedených dokumentů byla přisouzena *Hlinkově mládeži*. Zákon nabyl účinnosti 13. května 1943, zrušení nebylo dohledáno¹⁶.

¹⁶ Na zrušení tohoto zákona lze ovšem usuzovat na základě § 11 přijatého zákona o branné výchově z roku 1951 [NS ČSR 1951], popř. na základě již dříve přijatého (1. září 1944) *Nariadenia Slovenskej národnej rady č. 1/1944 Zb. n., o vykonávaní zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku* [SNR 1944], a to § 2 [Kardoš 2020].

Zákon o branné výchově č. 92/1951 Sb.

Samotný obsahový základ *Zákona č. 92/1951 Sb., o branné výchově* [NS ČSR 1951] je možné dohledat v ústavě přijaté záhy po únoru 1948, a to v Ústavním zákoně č. 150/1948 Sb., *Ústava Československé republiky* [NS ČSR 1948]. Podle tohoto zákona „*Obrana státu a jeho lidově demokratického zřízení je vrcholnou povinností každého občana. Služba v lidově demokratické armádě Československé republiky je pro každého občana nejvyšší ctí. Každý občan je povinen účastnit se branné výchovy, konat vojenskou službu a uposlechnout výzvy k obraně státu.*“¹⁷ Tento ústavní zákon, jenž nabyl účinnosti 9. června 1948, byl zrušen 11. července 1960 nově přijatým *Ústavním zákonem č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky* [NS ČSSR 1960].

Na rozdíl od předchozího zákona o branné výchově [NS RČS 1937] byla celá problematika branné výchovy shrnuta do necelých dvou stran textu. Již z úvodu tohoto zákona vyplýval jak ideologický, tak i politický podtext jeho obsahu a další směřování branné výchovy. Obsah zákona vycházel z poúnorových změn v bývalém Československu v roce 1948 a jeho následné bezvýhradné orientace po dobu čtyřiceti let na Sovětský svaz. Dále směřování branné výchovy determinovalo ochlazení mezinárodních vztahů s bývalými spojenci z druhé světové války, vznik studené války v roce 1947 se všemi souvisejícími vojensko-politickými důsledky, včetně zvyšování napětí ve světě (první „berlínská krize“, vznik „korejské války“ apod.) a také vznik NATO v roce 1949. Deklarativní charakter „*účelu branné výchovy*“ byl zcela očividný, „*mravní průprava*“ zde byla na rozdíl od zrušeného zákona o branné výchově [NS RČS 1937] nahrazena „*přípravou politickou*“.

Uvedený zákon také zřídil *Svaz pro spolupráci s armádou*. Vzorem pro zřízení tohoto Svazu měl být sovětský *Svaz pro spolupráci s armádou, letectvem a námořnictvem*. Tento Svaz měl zejména organizovat, řídit a kontrolovat provádění branné výchovy v dobrovolných organizacích, které se staly členy tohoto Svazu a jež pověřil jejím prováděním.

Provádění branné výchovy mělo být podle původního znění zákona [NS ČSR 1951] realizováno:

- a) ve školách;
- b) ve střediscích pracujícího dorostu a jiných zařízeních plnících obdobné úkoly;
- c) v dobrovolných organizacích.

U dvou prvně uvedených subjektů měla být také branná výchova povinná. Směrnice pro provádění branné výchovy mělo stanovovat ministerstvo národní obrany v dohodě se zúčastněnými ústředními úřady. Pokud šlo o dobrovolné organizace, zaměření a obsahovou náplň určoval zmíněný *Svaz pro spolupráci s armádou*.

Zákon byl účinný od 6. prosince 1951, zrušen byl *Zákonem č. 40/1961 Sb., o obraně Československé socialistické republiky* [NS ČSR 1961].

Přibližně o rok později byl tento zákon [NS ČSR 1951], tj. jeho původní znění, výrazným způsobem novelizován, a to *Zákonem č. 87/1952 Sb., o reorganizaci branné výchovy* [NS ČSR 1952]. Zásadní změny bylo možno spatřovat v oblastech:

- a) provádění branné výchovy

¹⁷ Předchozí ústava Československé republiky, jež byla přijata *Zákonem č. 121/1920 Sb.*, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky [NS RČS 1920], nic obdobného ve vztahu k branné výchově nezakotvovala (první přijatá ústava v historii našeho společného státu ze dne 14. 11. 1918 samozřejmě také ne). Zde se dá usuzovat na preciznost vládnoucí komunistické garnitury po únoru 1948, která nechtěla ponechat žádnou oblast našeho života náhodě.

- nově brannou výchovu měly provádět jen dobrovolné organizace, především *Svaz pro spolupráci s armádou*;
- b) povinnost účastnit se branné výchovy byla upřesněna
 - v době do 31. srpna 1953 měla být branná výchova ve školách, učilištích státních pracovních záloh, střediscích pracujícího dorostu a jiných zařízeních plnících obdobné úkoly povinná a pro její provádění měly platit směrnice vydané ministerstvem národní obrany.

Pregnantní vyjádření původní role *Svazu pro spolupráci s armádou* – „organizuje, řídí a kontroluje“ v oblasti provádění branné výchovy v rámci dobrovolných organizací bylo nahrazeno pouze vágním výrazem „*dbá*“, pod který ale šlo skryt téměř vše.

Období branné výchovy s nedostatečností řádné právní podpory

Ústava ČSSR z roku 1960 [NS ČSSR 1960] zavedla nový název státu – „Československá socialistická republika“ a zakotvila jako státní zřízení socialismus a vedoucí úlohu Komunistické strany Československa. V souvislosti s těmito změnami následně rovněž došlo k celé řadě změn v oblasti právních předpisů, mj. i z oblasti zabezpečení obrany státu. Tyto předpisy také na další období předurčily přístupy k realizaci branné výchovy v bývalém Československu.

Výše zmíněná ústava z roku 1960 [NS ČSSR 1960] na rozdíl od ústavy předcházející [NS ČSR 1948] ve svém obsahu pojem branná výchova již nezakotvovala. Rovněž tak proklamace o obraně státu nechala tato ústava spíše na následně přijatém *Zákoně č. 40/1961 Sb., o obraně Československé socialistické republiky* [NS ČSR 1961]. Přesto i tak tato ústava uváděla, že „[v]rchnou povinností a věcí cti každého občana je obrana vlasti a jejího socialistického zřízení.“

Zmíněná ústava se ale nevyhýbá ani problematice vzdělávání a výchovy, založené na zcela nových přístupech a hodnotách: „*Veškerá kulturní politika v Československu, rozvoj vzdělání, výchova a vyučování jsou vedeny v duchu vědeckého světového názoru, marxismu-leninismu, a v těsném spojení se životem a prací lidu. Veškerá výchova a všechno vyučování jsou založeny na vědeckém světovém názoru a na těsném spojení školy se životem a prací lidu.*“

Tento ústavní zákon nabyl účinnosti 11. července 1960, zrušen byl 1. ledna 1993 nově přijatým *Ústavním zákonem č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky* [ČNR 1993]. Současná Slovenská republika přijala svou ústavu *Ústavním zákonem č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej republiky* [NR SR 1992].

V roce 1961 přijatý *Zákon č. 40/1961 Sb., o obraně Československé socialistické republiky* [NS ČSR 1961] zrušil některé do té doby významné účinné právní normy z oblasti obrany státu, které byly přijaty již před druhou světovou válkou (vybrané viz výše) a rovněž tak v roce 1951 přijatý *Zákon č. 92/1951 Sb., o branné výchově* [NS ČSR 1951]. Znění základních ustanovení tohoto zákona bylo více než poplatné tehdejší době budování socialistické společnosti. Korespondovalo, jak také uváděla ústava [NS ČSSR 1960], „*s přechodem k budování socialistické společnosti a shromažďování sil pro přechod ke komunismu a také s občanskou povinností obrany vlasti a jejího socialistického zřízení.*“

Podle tohoto zákona [NS ČSR 1961] pak také „[k] zabezpečení mírového rozvoje socialistické společnosti je třeba, aby byla náležitě uplatňována obranná funkce státu a budována

obrana Československé socialistické republiky. Tato obrana je založena na mohutném a stále se rozvíjejícím národním hospodářství, na politické uvědomělosti lidu a jeho odhodlání bránit svou vlast. Náš lid je rozhodnut bránit vymoženosti socialistického zřízení proti každému nepříteli. V tomto vlasteneckém úsilí jej vede Komunistická strana Československa, která řídí zabezpečování nejvyšší obranyschopnosti země. K obraně vlasti spojuje československý lid své úsilí v duchu proletářského internacionalismu s lidem Svazu sovětských socialistických republik a ostatních socialistických zemí pevnými spojeneckými svazky, jejichž výrazem je Varšavská smlouva.“

Zákon, byť pojem branná výchova nepoužíval, určitou její stopu ovšem zanechával (používal pojem příprava občanů k obraně republiky). Velmi okrajově pak tento zákon ve svém obsahu řešil i problematiku civilní obrany – „*K zabezpečení obrany republiky zúčastňují se občané přípravy k plnění úkolů obrany. Účast občanů na přípravě k obraně vyplývá z jejich zájmu o zabezpečení obrany republiky, z jejich uvědomělosti a odhodlání bránit svou vlast. Příprava občanů zahrnuje brannou, tělesnou a zdravotnickou přípravu, přípravu k civilní obraně a ostatní potřebnou přípravu;...*“

Tento zákon nabyl účinnosti 2. května 1961, zrušen byl pro Slovenskou republiku 1. června 2002 přijatým *Zákonem č. 319/2002 Z. z, o obrane Slovenskej republiky [NR SR 2002]* a pro Českou republiku pak 1. prosince 1999 *Zákonem č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky [P ČR 1999]*.

Poslední období branné výchovy s řádnou právní podporou

Již v polovině šedesátých let minulého století se ovšem branná výchova projevila na základě několika pochybení z minulosti ve své plné nahotě (zrušení branné výchovy ve školách a její náhrada ve formě krátkého kurzu apod.). Jak uvádí Reitmayer „*V padesátých letech a v první polovině let šedesátých byla tedy branná výchova u nás ve stadiu tápání a hledání, kdy se její praktická realizace ve školách uskutečňovala v jednotlivostech bez jejich vnitřní souvislosti a nad principy jednoty budování a obrany socialismu se povyšovaly praktické pokyny a příležitostné úpravy“ [Reitmayer 1982: 43–44]. Proto již XIII. sjezd Komunistické strany Československa v roce 1966 a následující zasedání předsednictva Ústředního výboru Komunistické strany Československa zavdalo impuls k několikaleté práci na vytvoření nové koncepce branné výchovy v našem státě. Úsilí vyvrcholilo přijetím usnesení předsednictva Ústředního výboru Komunistické strany Československa ze dne 19. března 1971 *O jednotném systému branné výchovy obyvatelstva Československé socialistické republiky*. Byly tak nastaveny zcela nové podmínky pro postupné uplatňování nového pojetí branné výchovy [Kubín 1973].*

Završením všech těchto aktivit pak bylo přijetí dalšího a zároveň také posledního zákona o branné výchově v bývalém Československu – *Zákona č. 73/1973 Sb., o branné výchově [FS ČSSR 1973]*. Jak tento zákon uváděl: „*Obsahem branné výchovy je na základě marxismu-leninismu soustavně utvářet, prohlubovat a upevňovat socialistické vlastenectví, proletářský internacionalismus a uvědomělý vztah občanů k obraně Československé socialistické republiky a k tomu potřebné odborné a technické vědomosti, dovednosti a návyky, fyzickou zdatnost a psychickou odolnost.“*

Již z letmého pohledu na první část tohoto zákona (ale i na jeho další obsah) musí každý čtenář zákonitě vnímat rovněž jeho silný ideologický podtext. Tak například

Padrnos tento zákon charakterizuje jako „zákon enormně ideologicky zatížený v intencích tehdejší československé politiky determinované především okupací Československa pěti státy Varšavské smlouvy v čele se Sovětským svazem (zejména § 2 a § 3 zákona). Zákon byl koncipován jako jednotná, otevřená a dynamická soustava respektující princip vedoucí úlohy KSC i odpovědnost státních orgánů za řízení branné výchovy obyvatelstva“ [Padrnos 2015].

Zákon o celkovém rozsahu čtyř stran textu zavádí povinnou brannou výchovu zpět do školských zařízení všech stupňů, včetně škol mateřských! Pro občany se mohla stát povinnou v době branné pohotovosti státu. Branná výchova tak zahrnovala:

- a) brannou výchovu žáků, učňů a studentů;
- b) přípravu branců;
- c) brannou přípravu vojáků v záloze;
- d) přípravu občanů k civilní obraně;
- e) zájmovou brannou činnost a další činnosti směřující ke stanoveným cílům branné výchovy.

Řízení branné výchovy bylo zákonem ponecháno na vládě ČSSR a vládách obou republik tehdejší federace. Za konkretizaci náplně branné výchovy pak odpovídalo federální ministerstvo národní obrany a federální ministerstvo vnitra.

O tom, že se jednalo o zásadní věc v této oblasti, svědčil obsah i délka důvodové zpráva k tomuto připravovanému zákonu, jež byla téměř dvojnásobná oproti samotnému následně přijatému zákonu. Jak tato zpráva tvrdila hned ve svém úvodu: „Branná výchova jako významná součást branného systému Československé socialistické republiky si pro svou závažnost vyžaduje potřebnou zákonnou úpravu tak, aby byla závazná pro všechny složky společnosti“ [Federální ministerstvo 1974: 19]. Jak také uváděla tato zpráva dále: „Pro pojetí branné výchovy a jejího dalšího rozvoje je určující socialistický charakter našeho státu, vedoucí úloha Komunistické strany Československa a tvůrčí uplatnění její vojenské politiky. Branná výchova ve své morální a politické složce důsledně vychází z marxisticko-leninského učení“ [Federální ministerstvo 1974: 21–22].

Zákon nabyl účinnosti 1. ledna 1974, zrušen byl 1. července 1991 Zákonem č. 217/1991 Sb., o zrušení zákona č. 73/1973 Sb., o branné výchově, ve znění zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 17/1976 Sb. [FS ČR 1991].

Tímto se v bývalém Československu a prozatím i v současné Slovenské a také České republice uzavřela po více než půl století (s malými časovými přestávkami) podpora branné výchovy na základě cílených zákonů o branné výchově.

Financování branné výchovy

Federální ministerstvo financí dne 14. 8. 1992 vzdalo Oznámení federálního ministerstva financí o vydání výnosu o zrušení výnosu o financování branné výchovy [Federální ministerstvo 1992]. V tomto oznámení uvedené ministerstvo sděluje, že v dohodě s ministerstvem financí České republiky a ministerstvem financí Slovenské republiky výnos federálního ministerstva financí č. j. VII/1-17 111/1992, ministerstva financí České republiky č. j. 141/9171/1992 a ministerstva financí Slovenské republiky č. j. 5/382/1992 ze dne 1. července 1992 o zrušení výnosu č. 58/1982 ze dne 14. prosince 1982 o financování branné výchovy, reg. v částce 14/1983 Sb. a uveřejněného ve Finančním zpravodaji č. 13/1982.

Výnos akceptuje zákon č. 217/1991 Sb., o zrušení zákona č. 73/1973 Sb., o branné výchově. Na základě zákona č. 217/1991 Sb. pozbyl výnos o financování branné výchovy zákonný základ a je nutné jej jmenovitě zrušit. Postup při vypořádání hmotného majetku branné výchovy v organizacích stanoví federální ministerstvo financí v dohodě s ministerstvem financí České republiky a ministerstvem financí Slovenské republiky zvláštním opatřením.

Stav fyzické připravenosti a zdatnosti české společnosti

Pojem fyzická zdatnost označuje schopnost organismu reagovat na náročnou fyzickou činnost a na vlivy vnějšího prostředí. Tělesnou zdatnost můžeme považovat za jednu ze složek zdatnosti celkové, mezi kterou řadíme ještě zdatnost duševní, sociální a emoční. Neměli bychom si plést pojmy zdatnost a kondice, kdy pojem kondice používáme spíše pro připravenost na sportovní či soutěžní výkon. Naopak pojem zdatnost označuje fyzickou a duševní připravenost na výkon. Fyzická zdatnost je schopnost jedince vykonávat fyzickou aktivitu spojenou s každodenním životem. Dobrá fyzická zdatnost umožňuje aktivně pracovat, sportovat a předcházet zraněním a nemocem. Tuto schopnost neurčuje jen jediný znak, ale celé množství znaků (např. aerobní kapacita, síla, rychlost, koordinace, přizpůsobivost). Výsledky různých studií, výzkumů a sledování hovoří jasně: za mnoho posledních let jde jak obecná fyzická zdatnost, tak i základní touha po pohybu u dětí a mládeže neustále dolů. Nárůst hmotnosti a snížení fyzické kondice běžné populace během posledních dvaceti let dokládá v mnoha studiích např. Kanada, Finsko, Nový Zéland, Velká Británie či USA¹⁸, rovněž tak ČR. Přestože došlo ke snížení fyzických požadavků pro přijetí do AČR, stále je problém získat dostatečný počet fyzicky zdatných žadatelů o službu v armádě. Kromě již zmiňované fyzické připravenosti je nezanedbatelné procento těchto žadatelů vyloučeno ze zdravotních (např. vysoký krevní tlak, diabetes,...) či jiných důvodů. I přes masivní osvětu v obecné populaci nadále převažuje sedavý způsob života a nedostatečná pravidelná pohybová aktivita. Odhaduje se, že více než 70 % obyvatel ČR trpí nadváhou či obezitou, což samozřejmě vede k závažným chronickým onemocněním.¹⁹ V novém tisíciletí se trend odklonu od pohybu k jiným aktivitám pořád zrychluje i prohlubuje, což je alarmující nejen pro současnost, ale především pro budoucnost. Došlo to už tak daleko, že momentálně venku téměř nelze až na výjimky narazit na děti, které by se jen tak pro radost z vlastní touhy honily za míčem nebo jinak spontánně pohybovaly. Přitom sportoviště je určitě dostatek jak krytých, tak pod širým nebem. Fyzická zdatnost je tak na výrazně nižší úrovni, než byla před několika lety a každoročně klesá,²⁰ což dokládá i parametr BMI.²¹

¹⁸ Flegal, Katherine M. [1999] The Obesity Epidemic in Children and Adults.: *Medicine and Science in Sports and Exercise* 31 (11): 509–514.

¹⁹ Pavlík, Vladimír a kol. [2011]. Preventivní aspekty nadváhy a obezity v Armádě České republiky, *Vojenské rozhledy* 20 (2): 130–135.

²⁰ Soumarová, Jitka – Gerych, David – Oberman, Čestmír – Přivětivý, Lubomír [2018]. Vývoj tělesné připravenosti vojáků během základního výcviku v Armádě České republiky. *Vojenské rozhledy* 27 (2): 83–94.

²¹ BMI (Body Mass Index) – vyjadřuje vztah výšky a hmotnosti jedince dle vzorce $BMI = \text{hmotnost} / \text{výška}^2$. Interpretace určená především pro normální populaci, nikoliv pro sportovce, uvádí jako normu rozsah BMI v rozmezí 18,5–24,9. Hodnota 0,732 (73,2 %) představuje průměrnou hydrataci tukuprosté hmoty u dospělých.

Bezpečnostní prostředí společnosti, implikace pro brannou výchovu

V posledních několika letech dochází po relativně dlouhém období stability k dynamickým proměnám bezpečnostního prostředí. Trendy ovlivňující podobu mezinárodních vztahů jsou dnes více rizikové a komplikovanější, než tomu bylo v uplynulých dvou dekadách. Bezpečnostní prostředí je v globalizovaném světě komplexnější a zahrnuje celou řadu dimenzí, které ještě před několika lety nemusely být brány v potaz a ze kterých se generuje zvyšující se nestabilita a nejistota. Narůstá rozsah, různorodost a provázanost hrozeb. Jejich vývoj je obtížně předvídatelný [Frank 2017]. Za těchto podmínek je náročné jednoznačně definovat protivníka či zřetelnou hranici válečné agrese a vyhodnotit na tomto základě potřebné reakce zahrnující použití vojenské síly a stanovení parametrů jejího rozvoje. ČR, jako členský stát EU a NATO, není konfrontována s vojenskými hrozbami či výzvami bezpečnostně na svém teritoriu nebo svých hranicích, ale sdílí bezpečnostní prostředí s partnerskými či spojeneckými státy na periferii uvedených mezinárodních organizací. Nicméně ČR se při řešení krizových situací a eliminaci hrozeb spolupodílí či bude i v budoucnu vojensky participovat především v rámci spravedlivého sdílení břemene kolektivní obrany [Stojar a kol. 2018: 3]. Zhoršující se bezpečnostní situace ve světě je senzitivně vnímána veřejností i politickými elitami. V kontextu ČR vede k doposud bezprecedentní podpoře ozbrojených sil i zvýšené politické ochotě k výdajům na obranu. Z hlediska formulování obranné politiky a brannou výchovu lze dnes mluvit o nejpříznivější situaci od vzniku samostatného státu [Stojar a kol. 2018: 14]. Různorodost dnešních hrozeb (islamistický radikalismus, rozsáhlá migrace způsobená regionálními konflikty, ruská a čínská schopnost prosazovat jiný názor, stanovisko a zájem) zaručuje spolehlivou a širokou společenskou podporu při posilování obranyschopnosti státu a znovuotevření „prachem pokrytého a nefinancovaného tématu“ branné výchovy.

Úkoly krizového a velitelského managementu při zavádění branné výchovy do praxe v souladu s globálním bezpečnostním obrazem současnosti

Předpokládaný rozvoj společnosti a s ním související nárůst množství hrozeb klade neustále se zvyšující nároky na úroveň bezpečnostních standardů a zároveň tento vysoký standard neustále ohrožuje. Vysoký bezpečnostní standard je možné při neustále se rozvíjející společnosti udržet, pouze pokud se počet bezpečnostních incidentů bude stále snižovat. K tomu je nezbytně nutný nový *profesionální* a erudovaný krizový (IZS) a velitelský (AČR) management s rozsáhlým systémem poznatků, schopný přijímat *kvalitativní* opatření. Zajištění branné výchovy je úkolem těchto manažerů. Posláním bezpečnostních manažerů je vedení lidí, řízení procesů brannosti, osobní angažovanost v tvorbě a realizaci projektů branné výchovy zaměřených na teoretickou, praktickou a fyzickou připravenost osob. Jasným cílem manažerské činnosti krizového a velitelského managementu je prostřednictvím kvalitních, hodnotných a ucelených standardů branné výchovy předcházet rizikům s ohledem na ochranu života a zdraví osob a majetku a to nejen pro případ vzniku nejrůznějších mimořádných událostí, ale i pro případ vzniku krizových situací až už nevojenského či vojenského charakteru. Úkolem krizového managementu je prosazování jednotlivých bezpečnostních opatření a kontrolních mechanismů s cílem dosažení kvalitních standardů, což musí být hlavní prioritou manažerské práce ve všech pozicích. Manažer si

musí být vědom všech bezpečnostních nároků na provádění branné výchovy společnosti, poskytnout (zabezpečit) na to požadované zdroje, které zajistí bezproblémovou aplikaci bezpečnostní politiky do praxe každodenního života občanů ČR v souladu s globálním bezpečnostním obrazem současnosti.

Závěrečné teze: Branná výchova jako nástroj sociální kontroly

Autoři předložené vědecké studie:

1. Objasnili pojem ideologie, branná politika, branná soustava, branná povinnost a branná výchova.
2. Definovali brannou výchovu, jakými vývojovými stadii a proměnlivým vývojem branná výchova procházela, ovlivněna prostředím politickým a právním.
3. Prokázali, že ideologizace brannosti a branné výchovy existuje odnepaměti a ovlivňuje bezpečnost společnosti.
4. Ukázali na bezpečnostní rizika a hrozby zpolitizované branné výchovy.
5. Naznačili cesty, jak zvrátit trend nedostatečné branné teoretické i praktické připravenosti většiny společnosti.
6. Prozkoumali, do jaké míry je fungování současného bezpečnostního prostředí ohroženo trendy podceňování branné výchovy a připravenosti obyvatel, nedostatečného financování branné výchovy a nezohlednění skutečnosti, že bezpečnostní prostředí zemí Evropské unie a národních (členských) států spočívá v kosočtverci protichůdných sil.

Při pohledu na bezpečnostní prostředí a genezi branné výchovy v Československu a jeho nástupnických státech jsme prokázali, že ideologizace branné výchovy, její nedostatečné financování a absence teoretické výuky a praktického branného výcviku na školách všech úrovní je nanejvýše škodlivé. Základní mechanismus fungování bezpečnostního prostředí nejen v ČR představuje komplexní propojení branné výchovy se životem společnosti, které je ovlivňováno vnitřními i vnějšími vertikálními a horizontálními vztahy, kde existuje řada třecích oblastí a významná bezpečnostní rizika. Hlavní hráči v oblasti bezpečnosti na prahu nového desetiletí jednadvacátého století tak čelí novým výzvám a perspektivám.

Oblast branné výchovy v bývalém Československu prošla několika vývojovými etapami, které byly vždy odrazem vojensko-politické situace v tehdejší Československu a také ve světě. Snaha o první uzákonění branné výchovy ve dvacátých letech minulého století nebyla úspěšně z nejrůznějších příčin završena a branná výchova tak byla až do poloviny let třicátých minulého století pouze dobrovolnou záležitostí zájemců o tuto oblast.

Zvrat přináší až druhá polovina uvedeného desetiletí spolu s přijetím prvního ze čtyř zákonů o branné výchově, jež kdy byly na území bývalého Československa přijaty. Zákon nebyl zatížený žádnou ideologií. Z jeho obsahu byla na první pohled patrná maximální snaha o co nejefektivnější přípravu obyvatelstva našeho státu k branné výchově v předválečném období. Ve své podstatě byl ovšem tento první přijatý zákon o branné výchově, aniž by stačil prokázat svůj význam a praktický přínos, pouhý měsíc po vytvoření Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 zrušen. Na Slovensku po vzniku samostatného Slovenského státu byl zrušen sice až na jaře 1943 (i když na tomto území nebyl stejně naplňován)

a nahrazen zákonem novým, a to nejenom se silným ideologickým podtextem, ale také rasismem a diskriminací skrývajících se v tomto zákoně. Zejména v předválečném období byl vydán bezpočet publikací o branné výchově, vycházela řada časopisů věnujících se odborné stránce této oblasti. Po opětovném poválečném znovunabytí účinnosti zákona o branné výchově z roku 1937, jednak na vlně poválečné euforie a také odmítavém přístupu části odborné i laické veřejnosti k této problematice a také snad až přehnanému pacifismu a zároveň liberalismu ve společnosti, nebyla až na školská zařízení věnována oblasti branné výchovy zasloužená (možno uvedme téměř žádná) pozornost. Množství vydávaných odborných publikací věnujících se branné výchově v poválečném období bylo takřka nulové. Časopisy pro podporu brannosti byly sice vydávány, jejich obsah a zaměření se ovšem po únoru 1948 výrazně změnilo. Odborná problematika jako kdyby ustupovala do pozadí. Objevovaly se spíše články glorifikující Klementa Gottwalda, příspěvky o střetu pracujícího lidu s „reakcí“ či o vítězných volbách do Národního shromáždění.

Poválečné změny ve světě a v Československu a následná bezvýhradná prosovětská orientace všech oblastí našeho života výrazným způsobem determinovaly i obsah branné výchovy padesátých let minulého století, po kterou v bývalém Československu platil další – v pořadí třetí zákon o branné výchově. Branná výchova (protkána duchem výchovy pracujícího lidu k věrnosti a spojeneckému svazku se Sovětským svazem a se státy lidové demokracie a úsilím o zajištění světového míru) však po několika málo letech příčinou některých chybných rozhodnutí zákonitě zaznamenala určitý úpadek, který přetrvával až do počátku sedmdesátých roků. Padesátá a následná šedesátá léta, ve kterých již tato oblast nebyla řešena vlastním zákonem, přinesla jen necelou stovku odborných materiálů s branně-výchovnou tematikou. Byla obsahem i několika málo vydávaných časopisů a novin, leč stejně jako v poválečném období odborná tematika byla spíše marginální záležitostí jejich obsahů.

Přelom šedesátých a sedmdesátých let přinesl zásadní zvrat v branné výchově. Jak Komunistická strana Československa, tak i vláda si postupně uvědomovaly, že organizace branné výchovy bez odpovídající zákonné podpory nemůže takto dále fungovat.²² Přijetím posledního ze zákonů o branné výchově na počátku sedmdesátých roků minulého století nastala další etapa (trvajících bezmála dvacet roků), byť ideologicky pravděpodobně nejzatíženější, ale také pravděpodobně nejzodpovědnější přípravy veškerých kategorií obyvatelstva k branné výchově v našem státě. O významu branné výchovy v této době (1973 až 1991) a její důležitosti pro tehdejší komunistickou vládu ČSSR svědčí také to, že v uvedeném období byla pro nejrůznější cílové skupiny vydána jak na Slovensku, tak i v Čechách přibližně tisícovka publikací věnujících se dané problematice, přičemž byla realizována maximální osvětová činnost, pořádány závody branné zdatnosti apod. Značná část těchto publikací byla sice ve svém obsahu zahrnuta idiomy jako například třídní jev, socialistická branná výchova, ideál komunistické výchovy či branné politický apod., avšak odborná stránka vzdělávání a praktické přípravy v branné výchově přece jen převažovaly a z celé řady těchto materiálů se dá v některých oblastech efektivně čerpat i v nynější době.

V současnosti nemá ani Slovenská republika, ani Česká republika žádný samostatný zákon o branné výchově. V rámci Slovenské republiky se prozatím stále vedou rozsáhlé diskuse o dalším vývoji, směřování a obsahové náplni branné výchovy. Pojem branná

²² Srovnej např. se situací v České republice od roku 1993 do současnosti.

výchova nebo branná příprava je ovšem zakotven v některých účinných právních normách Slovenské republiky jako například v *Zákoně č. 319/2002 Z. z., o obrane Slovenskej republiky* [NR SR 2002] nebo v *Zákoně č. 570/2005 Z.z., o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov* [NR SR 2005]. V ČR výrazy branná výchova a branná příprava po roce 1991 z aktuálních právních norem, odborných materiálů nebo publikací v podstatě vymizely. Vymizelo vše, co by tuto výchovu či přípravu obyvательства na válečný stav (tak, jak jsme ji do uvedeného roku znali) připomínalo. Zda a do jaké míry je vhodné podceňovat tuto oblast přípravy obyvательства, teprve ukáže čas.

Literatura

- Beneš, Edvard [1945]. Dekret prezidenta republiky ze dne 27. října 1945 č. D125 Sb., o zřízení Svazu brannosti.
- Buzalka, Ján [2012]. *História civilnej ochrany na našom území*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave.
- Čornej, Petr [2019]. *Jan Žižka: život a doba husitského válečníka*. Praha: Paseka.
- ČNR. [1993]. Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- Federální ministerstvo financí [1992]. Oznámení federálního ministerstva financí č. 408/1992 Sb., o vydání výnosu o zrušení výnosu o financování branné výchovy.
- Federální ministerstvo národní obrany [1974]. *Důvodová zpráva k zákonu č. 73/1973 Sb., o branné výchově*.
- Frank, Libor [2017]. Security, Defence and Armed Forces - Public View. In. *The 23rd International Conference The Knowledge*. Sibiu: "Nicolae Balcescu" Land Forces Academy, p. 184–188.
- FS ČSSR [1973]. *Zákon č. 73/1973 Sb., o branné výchově*, ve znění pozdějších předpisů.
- FS ČSFR [1991]. *Zákon č. 217/1991 Sb., o zrušení zákona č. 73/1973 Sb., o branné výchově, ve znění zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 17/1976 Sb.*
- Heywood Andrew [2008]. *Politologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o.
- Hlas národní obrany. Ústřední svaz jednot československých poddůstojníků z povolání* [1935]. Vojský historický ústav Praha 17 (23). Signatura P D 294/1920 – P D 294/1928.
- Kardoš, Peter [2020]. *Osobní sdělení*. Ministerstvo obrany SR, 9. 3. 2020.
- Kettler, David [2000]. *Ideologie*. In. Connolly, William, David Miller, Alan Ryan a Janet Coleman (ed.). *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister & Principal, s. 190–193.
- Kubín, Zdeněk [1973]. K metodologickým otázkám teorie branné výchovy. *Pedagogika* 23, 1973, č. 4, s. 410–438.
- Kudláček, Čeněk – Lier, Miloš [1938]. Prvky brannosti v národě a snahy o celostátní organizaci branné výchovy. In. *Armáda a národ*. Praha: Národní rada československá. Nakladatelství L. Mazač.
- Mannheim, Karl [1929]. *Ideologie und Utopie*. Bonn: Cohen.
- Ministerstvo národnej obrany [1943]. *Předvojenská branná výchova. Směrnice MNO č. 179585-I/2-1943, pre brannú výchovu*. Bratislava: Unia.
- NR SR [1992]. *Ústavní zákon č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej republiky*, ve znění pozdějších předpisů.
- NR SR [2002]. *Zákon č. 319/2002 Z. z., o obrane Slovenskej republiky*, v znení neskorších predpisov.
- NR SR [2005]. *Zákon č. 570/2005 Z. z., o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov*, v znení neskorších predpisov.
- NS ČSR [1948]. *Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky*.
- NS ČSR [1951]. *Zákon č. 92/1951 Sb., o branné výchově*, ve znění pozdějších předpisů.
- NS ČSR [1952]. *Zákon č. 87/1952 Sb., o reorganizaci branné výchovy*.
- NS ČSSR [1960]. *Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky*, ve znění pozdějších předpisů.
- NS ČSSR [1961]. *Zákon č. 40/1961 Sb., o obraně Československé socialistické republiky*, ve znění pozdějších předpisů.

- NS RČS [1920]. *Zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.*
- NS RČS [1935]. *Zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům,* ve znění pozdějších předpisů.
- NS RČS [1936]. *Zákon č. 131/1936 Sb. z. a n., o obraně státu,* ve znění pozdějších předpisů.
- NS RČS [1937]. *Zákon č. 184/1937 Sb. z. a n., o branné výchově,* ve znění pozdějších předpisů.
- Nový lid [1931]. *Nový lid: List pro vzdělání a mravní obrození lidu.* Číslo 1-52. Brno: vl.n.
- Parkan, František [2017]. *Nástin historie ochrany obyvatelstva I.* Praha: Karolinum.
- P ČR [1999]. *Zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky,* ve znění pozdějších předpisů.
- Roubíček, Marcel [1995]. *Svaz brannosti 1945–49. K padesátému výročí vzniku. Historie a vojenství.*
- SNR [1944.] *Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 1/1944 Zb. n., o vykonávaní zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku.*
- S SR [1943]. *Zákon č. 31/1943 Sl. z., o brannej výchove a o zmene niektorých predpisov o civilnej protileteckej ochrane.*
- Stojar, Richard a kol. [2018]. *Bezpečnostní prostředí 2018: Implikace pro obrannou politiku a ozbrojené síly ČR.* Brno: Univerzita obrany.
- Svaz brannosti [2020]. *Historie.* Dostupné z: <<http://www.svaz-brannosti.cz/historie/>> [cit. 9. 2. 2020].
- Šardická, Kateřina [2014]. *K obraně vlasti buď připraven: Propagace branné výchovy prostřednictvím krátkého filmu v letech 1945–1960.* Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/oxd7p/Bakalarska_prace-Katerina_Sardicka.pdf/> [cit. 20. 2. 2020].
- Šetek, Jaroslav [2011]. *František Machník – agrární politik, ministr, ctitel venkova a vlastenec.* Dostupné z: <<http://www.valencik.cz/marathon/11/Mar1104.htm/>> [cit. 9. 3. 2020].
- Šilhánek, Bohumil – Dvořák, Josef [2003]. *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách.* Praha: MV – GŘ HZS ČR.
- Šrámek, Pavel [2008]. *Ve stínu Mnichova. Z historie československé armády 1932–1939.* Praha: Mladá fronta.

Petr Rožňák absolvoval Vojenskou akademii na Slovensku (1978). Nyní působí jako akademický a vědecký pracovník na AMBIS vysoké škole, a.s. Zabývá se národní a mezinárodní bezpečností, nelegální migrací, chováním elit.

Jan Kyselák je absolvent Vojenské akademie Antonína Zápotockého v Brně (1987). Působí na Ústavu ochrany obyvatelstva Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. V praxi dříve pracoval u součástí civilní obrany. Dlouhodobě se zabývá problematikou ochrany obyvatelstva, mimo jiné historií ochrany obyvatelstva a branné výchovy.